

Wie zijn we nu?

Het boek is een update van de eerste versie, die verscheen in 2004. Salvatore Vitale las het tegen de achtergrond van de Black Lives Matter-beweging en vraagt zich af: waar blijven de groepstherapeuten in Nederland op het gebied van de psychologie van grote groepen? Waarom gaan wij niet op zoek naar oplossingen voor destructieve processen in onze eigen samenleving? En wat zegt dat over onze eigen grote groep?

*Large-group psychology
Racism, societal divisions,
narcissistic leaders and
who we are now*

Vamik D. Volkan
2020, Phoenix Publishing House
139 pagina's
€ 18,46

Door Salvatore Vitale

Op 25 mei 2020 wordt in de Amerikaanse stad Minneapolis George Floyd, een 46-jarige zwarte man gearresteerd. Floyd wordt door drie agenten in bedwang gehouden, terwijl hij geboeid met zijn handen op de rug op de grond ligt. Een van de agenten zit met zijn knie minutenlang op de nek van Floyd, die zelf meerdere keren zegt dat hij hierdoor niet kan ademen. 17 minuten later raakt hij bewusteloos en Floyd overlijdt in het ziekenhuis. De dood van Floyd leidt tot hernieuwde protesten tegen het politiegeweld en geeft een nieuwe impuls aan de Black Lives Matter-beweging die in 2014 opkwam na een soortgelijk

incident in Ferguson, Missouri. Het gevolg is een reeks aan snel op elkaar volgende protesten, rellen en plunderingen in honderden steden in de Verenigde Staten en daarbuiten. In de maand juni wordt het nieuws beheerst door beelden van deze wereldwijde protesten en rellen in grote steden, waarbij standbeelden van historische figuren geassocieerd met uitbuiting en kolonisatie worden vernield en omvergeworpen.

In deze context verschijnt het nieuwe boek van Vamik Volkan met de titel *Racism, societal divisions, narcissistic leaders and who we are now*. Zodra het boek op mijn deurmat ligt, begin ik gretig te lezen in de hoop niet alleen meer te begrijpen van deze actuele thema's van racisme, sociale verdeeldheid en de toename van narcistische en autoritaire leiders wereldwijd, maar vooral ook in de hoop aanknopingspunten te vinden hoe dit tijt te keren.

Zoals de actualiteit anno 2020 voor mij een reden is om zijn boek te lezen, is het voor Volkan de actualiteit van een protestmars in 2017 van blanke racisten in zijn woonplaats Charlottesville, Virginia, in combinatie met de toenemende verdeeldheid in samenlevingen wereldwijd, een reden om dit boek te schrijven over de psychologie van de grote groep. Volkan, psychiater en psychoanalyticus, is al meer dan 35 jaar wereldwijd betrokken bij conflicten tussen landen en bevolkingsgroepen om de dialoog over jarenlange onderlinge spanningen op gang te brengen. Tevens is hij in dit verband bekend om zijn jarenlange werk als oprichter en een van de leiders van het International Dialogue Initiative (IDI). Naast talloze publicaties op het gebied van psychoanalyse en internationale conflicten schreef Volkan veel over de psychologie van de grote groep,

waaronder het boek *Blind trust: Large groups and their leaders in times of crisis and terror* (2004) waarvan het te bespreken boek een nieuwe en up-to-date versie is.

Wat is grote-groepspsychologie?

Alvorens deze vraag te beantwoorden, vertelt Volkan in het eerste hoofdstuk open over zijn eigen levensgeschiedenis en zijn persoonlijke motieven om zich in de psychologie van de grote groep te verdiepen. Hij vertelt over zijn achtergrond als kind van Cypriotische Turken, geboren in 1932, in de tijd dat Cyprus een Britse kolonie was. Volkan schetst daarmee niet alleen zijn bewuste en onbewuste persoonlijke motieven om zich met conflicten tussen groepen bezig te houden, maar neemt hierin ook de historische achtergrond mee van de regio waar hij is opgegroeid en het conflict tussen

Het onderdeel zijn van een grote-groepsidentiteit is onderdeel van het menselijke bestaan

de Turkse moslims en Griekse christenen op het eiland. Vanaf jonge leeftijd ervaart hij spanningen en toenemende segregatie tussen deze bevolkingsgroepen. Hij wordt als kind al bewust van het concept 'vijand' door onder andere de Britse 'overheersers' en later de nazi-bezitters.

In hoofdstuk 2 gaat hij uitvoerig in op de oorsprong van grote-groepspsychologie en neemt hij je mee in de theoretische achter-

gronden die zijn ontstaan vanuit de ideeën van Freud. Hij bespreekt de belangrijkste concepten aan de hand van voorbeelden van landen en bevolkingsgroepen. Centraal staat de ontwikkeling van iemands identiteit, die niet los kan worden gezien van de link met de identiteit van de grote groep, zoals nationale, etnische of religieuze identiteit. Het onderdeel zijn van een grote-groepsidentiteit is onderdeel van het menselijke bestaan. Een van de onderwerpen die Volkan vanuit verschillende invalshoeken bespreekt is de ontwikkeling van het zelf en het beeld van de ander. Hij noemt in dit verband het belang van de 'psychologie van burens' als centraal onderdeel van het ontwikkelen van een eigen identiteit, als ook van het ontwikkelen van de identiteit van de burens en daarmee samenhangend het maken van bondgenoten en vijanden. In de moderne wereld gaat het niet meer alleen over natuurlijke grenzen, fysiek dichtbij, maar gaat het ook over burens zonder fysiek dichtbij te leven. Als voorbeeld noemt hij de raketten van Noord-Korea (gericht op de Verenigde Staten) en de activiteiten van de marine van de Verenigde Staten in de regio daar, die maken dat Noord-Korea en de Verenigde Staten in psychologische zin burens zijn. Vervolgens gaat hij verder in op de behoefte van individuen en groepen om vijanden en bondgenoten te hebben en het op allerlei manieren bewust creëren van een psychologische scheiding tussen groepen in geval van conflict. Volkan gebruikt hiervoor de metafoer van een tent waaronder alle individuen zich in tijden van een conflict rondom een leider scharen (onder het doek van dezelfde tent) en als geheel worden gezien in plaats van als individuen met verschillende gevoelens en ideeën.

In grote groepen kunnen getraumatiseerde beelden en psychologische taken worden doorgegeven aan verschillende generaties (transgenerationele overdracht), waaronder bijvoorbeeld de beelden en ervaringen van de Holocaust die worden overgedragen op de tweede en derde generatie overlevenden. Net als transgenerationele overdracht kunnen ook fenomenen als rouw, gekozen trauma's en gekozen overwinningen meespelen bij de inkleuring van de metaforische tent van de grote groep. Volkan noemt daarbij voorbeelden van historische militaire veldslagen als gekozen overwinning en militaire nederlagen als gekozen trauma. Het voert te ver om alle begrippen uitgebreid te bespreken, maar dehumanisatie en purificatie kunnen worden gezien als manieren om het onderscheid tussen de eigen groep en de anderen te versterken. Een voorbeeld hiervan is wat er gebeurde in Rwanda in 1994, waar de Hutu's de Tutsi's eerst als kwaad bestempelden en hen later kakkerlakken gingen noemen. Kort na deze dehumanisatie vond een massaslachting van Tutsi's en gematigde Hutu's plaats (kwaadaardige purificatie). Als het gaat over scheiding van groepen en het onderscheid tussen grote groepen kunnen deze psychologische grenzen versterkt worden door fysieke grenzen. Volkan gebruikt de oprichting van de Berlijnse Muur tijdens de Koude Oorlog als voorbeeld van een ultiem symbool van fysieke en psychologische grens tussen Oost en West. In deze context kan ook de muur die Donald Trump wil bouwen op de grens met Mexico worden gezien. Volkan sluit dit tweede hoofdstuk af met regressieve fenomenen in grote groepen, maar benadrukt dat je niet zondermeer deze concepten

vanuit de individuele psychologie kunt toepassen op grote groepen, omdat al de hiervoor beschreven concepten een belangrijke rol spelen in het ontwikkelen en begrijpen van groepen en daarmee ook van invloed zijn op de interpretatie van de regressieve toestanden van de groep. Volkan gaat in hoofdstuk 3 in op specifieke grote-groepsidentiteit die zich ontwikkelt in de volwassenheid. Hij noemt het starten van de kalifaat door ISIS als een container voor gefrustreerde individuen, als ook voor 'lone-wolf'-terroristen, en het aansluiten bij ISIS als een manier om zelfwaardering te vergroten. Veel van de mensen die naar Syrië gingen om zich bij ISIS aan te sluiten waren niet religieus actief, maar waren vooral op zoek naar de metaforische tent om hun persoonlijke identiteitsproblemen en conflicten te bedekken.

Politieke leiders

In hoofdstuk 4 en 5 gaat hij in op typen politieke leiders en de psychologie van besluitvorming en propaganda door politici. Interessant is hoe hij aangeeft dat de persoonlijkheid van een transformerende leider van een land of politieke partij beïnvloedt in hoeverre hij of zij herstellend of destructief is. Een transformerende leider doet er alles aan om de interne en externe wereld van zijn volgers te veranderen met als doel om het individuele zelfvertrouwen te vergroten en grote-groepsidentiteit te veranderen. Dit kan op een herstellende, maar ook op een destructieve wijze in de vorm van het vernederen, pijnigen of doden van groepen van mensen die niet bij de volgers horen. Dit doet me denken aan het systematisch en veelvuldig aanvallen van de

Rohingya-minderheid door de politie en het leger van Myanmar. De herstellende leider zal hierop niet terugvallen. Ik denk dat het niet nodig is om hierbij nog meer voorbeelden te noemen, omdat ik verwacht dat bij het lezen hiervan er voldoende nationale en internationale namen van politiek leiders en conflicten bij te bedenken zijn.

In dit licht beschrijft Volkan politieke propaganda (communicatie en manipulatie door een bron van de politieke autoriteit gericht op de volgers en tegenstanders) in de historie van de nazipropaganda voor en tijdens WO II en het gebruik van Twitter door Donald Trump om zijn tegenstanders aan te vallen en valse verklaringen te verspreiden. In hoofdstuk 6 gaat Volkan verder in op zijn 'Tree-model' om grote groepen te bestuderen en verandering te brengen in conflicten tussen twee of meer grote groepen. Het model is ontstaan uit de ervaringen van de leden van het Center for the Study of Mind and Human Interaction (CSMHI) op basis van diverse langetermijnprojecten in de wereld. Het model bestaat uit drie componenten van de boom: een psycho-politieke beoordeling van de problemen (de wortels van de boom); een psycho-politieke dialoog (the stam van de boom) en het bouwen van instituties (de takken van de boom). Voor hoe dit wordt gedaan door Volkan en zijn collega's van het CSMHI verwijs ik naar het boek en de diverse publicaties van Volkan waaraan hij zelf refereert in zijn boek.

Racisme, narcistische leiders en sociale verdeeldheid

In de laatste drie hoofdstukken van het boek komt Volkan tot de onderwerpen die nu meer dan ooit in de actualiteit staan:

racisme, personen met overdreven narcisme en de vraag 'wie zijn we nu?' Hoofdstuk 7 over racisme heeft in de titel 'persoonlijke observaties over racisme' en duidt in eerste instantie op zijn eigen ervaringen in de jaren '60 als net afgestudeerd psychiater in een psychiatrisch ziekenhuis in North Carolina met de naam Cherry Hospital, een van de eerste psychiatrische ziekenhuizen in de VS voor alleen Afro-Amerikanen. Hij beschrijft vanuit deze ervaringen en de maatschappelijke ontwikkelingen in de VS rond vijandig racisme zijn persoonlijke observaties en de psychologische impact die het op hem heeft gehad. Volkan legt het verband tussen het doorgegeven trauma van Joodse Holocaust-overlevenden van generatie op generatie en het belang van het niet negeren van ras, kleur en trauma binnen de psychoanalyse in het begrijpen van het proces van segregatie en desegregatie van Afro-Amerikanen in de VS. Hij legt de link met zijn persoonlijke geschiedenis in Cyprus (schuld ten opzichte van de familieleden die achterbleven) en de ervaringen in het psychiatrisch ziekenhuis in North Carolina als het gaat over oog hebben voor de onderdrukte Afro-Amerikanen. Volgens Volkan, zoals beschreven in hoofdstuk 8, hebben het opgeven van koloniën in Afrika door westerse landen, de hereniging van Oost en West Berlijn en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en voormalig Joegoslavië een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de vraag 'wie zijn we nu?' in Europa. Deze vraag geldt volgens Volkan voor de gehele wereld en is zichtbaar in de vorm van sociale verdeeldheid in landen, het bouwen van muren en het verlangen van veel individuen naar politieke leiders, in de hoop dat deze leiders de focus leggen op de bescherming van de grote-

groepsidentiteit en het terugbrengen van oude glorie-tijden. Volkan ziet deze ontwikkelingen als symptomen in de maatschappij. In het laatste hoofdstuk gaat hij in op personen met overdreven narcisme en legt daarmee direct en indirect de link met Donald Trump en andere narcistische (wereld)leiders. Volkan is hierin uitgesproken, maar ook voorzichtig. In eerste instantie beschrijft hij het concept narcisme en maakt hij een onderscheid tussen 'normaal' en 'gezond' narcisme versus overdreven narcisme. Voor Volkan is de term 'glazen bubbel' kenmerkend voor patiënten met een narcistische persoonlijkheid die in hun fantasie in een bubbel leven. Hij illustreert dit aan de hand van de glazen bubbel die door Goebbels rondom Hitler is gecreëerd om zijn grandioze zelf te kunnen behouden en Volkan vraagt zich hardop af of Donald Trump iedereen om hem heen ontslaat om zijn eigen glazen bubbel in stand te houden. Vlak voor het uitgeven van dit boek en in de laatste fase van het redigeren van het boek is er een wereldwijde uitbraak van COVID-19. Het virus is een onverwachte vijand van de mensheid geworden. Reden voor Volkan om ook hier in een addendum zijn licht op te laten schijnen vanuit het perspectief van de psychoanalyse en grote-groepspsychologie. Hij beschrijft hoe thema's uit zijn boek (grenzen, sociale verdeeldheid, racistische houdingen en verwachtingen bij politieke leiders) bezigheden zijn van grote groepen in deze context. Denk aan de term 'Chinees virus' zoals Trump COVID-19 noemde, agressie richting mensen met een Aziatisch uiterlijk aan het begin van de COVID-crisis, grenzen die nog steeds voor inwoners van bepaalde landen en nationaliteiten dicht zijn en verdeeldheid binnen de samenleving

tussen jong (lange tijd vrijuit mogen spelen tot 12 jaar) en oud (verzorgingstehuizen die 'op slot' gingen). Volkan laat hiermee zien hoe actueel zijn boek en ideeën over grote-groepspsychologie zijn.

Constructief bijdragen

Terug naar mijn wens om door het lezen van Volkans boek meer te begrijpen van de actuele thema's van racisme, sociale verdeeldheid en de toename van narcistische en autoritaire leiders wereldwijd, maar vooral ook om aanknopingspunten te vinden hoe dit tij te keren. Is dit gelukt? Wat mij betreft wel als het gaat om het begrijpen van verdeeldheid en conflicten wereldwijd, maar Volkan illustreert ook de complexiteit van de grote-groepsidentiteit en de vraag wie wij zijn als verklaring voor de verdeeldheid en conflicten. Aanknopingspunten om hierin verandering te brengen zijn er zeker en dit boek helpt om verdeeldheid en conflicten te begrijpen en legt de nadruk op wat wij als (groeps)therapeuten gewend zijn: de dialoog aangaan op een constructieve wijze met ruimte en aandacht voor de (persoonlijke) geschiedenis. Echter, dit is een jarenlang proces van intensieve dialogen en diplomatie. Zelf beschrijft Volkan dit eigenlijk al aan het begin van het eerste hoofdstuk treffend. Hij stelt dat hij conflicten in de grote groep benadert vanuit zijn eigen psychoanalytische identiteit, van waaruit hij probeert vertegenwoordigers van deze groepen zelf met ideeën en oplossingen te laten komen. In zijn boek laat Volkan prachtig zien wat de kracht is van de grote-groepspsychologie in het verbinden van geschiedenis, historische gebeurtenissen en ontwikkelingen van landen en (etnische) groepen met het

psychoanalytische gedachtegoed in het perspectief van actuele mondiale maatschappelijke en politieke thema's. Het boek maakt enthousiast, roept vragen op en zet aan tot denken.

Volkan is een prachtig voorbeeld van een collega die vanuit zijn professie als psychotherapeut maatschappelijk betrokken is. Zelf schrijft hij in de epiloog dat hij hoopt dat grote-groepspsychologie een vast onderdeel wordt van de opleiding tot psychoanalyticus, omdat dit volgens hem een noodzaak is om een serieuze stem in nationale en mondiale affaires te hebben. Hij ziet daarin mogelijkheden om een bijdrage te leveren aan een vreedzamere wereld. Ik ben het met hem eens en zou dit niet alleen tot de psychoanalytische opleidingen willen beperken. Hoe zit het eigenlijk met de grote-groepspsychologie in Nederland vraag ik me dan af? Het begrip grote groep zal niet voor iedere lezer nieuw zijn. Collega's die regelmatig groeps(analytische)congressen in het buitenland bezoeken en collega's die deel hebben genomen aan de masterclass Large Group Experience van Heim Weinberg op het NVGP-congres van november 2015 hebben zelf kunnen ervaren hoe krachtig het is om in een grote-groepssetting onbewuste maatschappelijk tegenstrijdigheden op te roepen (o.a. Ter Haar, 2016). Bijzonder eigenlijk dat wij in Nederland hierin weinig tot geen traditie hebben. Wat zegt dit over onze eigen grote groep? Het afgelopen jaar hebben we gezien dat vooral onze Belgische collega's, zoals Paul Verhaeghe en Dirk de Wachter, volle zalen trekken met hun uitgesproken visie op de maatschappij (Ter Haar, 2020), waarbij ik mezelf als groepspsychotherapeut afvraag waar 'wij' groepstherapeuten in Nederland

blijven. Onze specialistische expertise op het gebied van groepsdynamica, groepsprocessen en leiderschap leent zich uitstekend om ons ook in het maatschappelijke en mondiale debat te mengen en op zoek te gaan naar oplossingen voor destructieve

processen in onze eigen samenleving, zoals wij ook zo gewend zijn om te doen in onze therapiegroepen. Valt dit ook onder onze metaforische tent als groepstherapeuten van de NVGP?

Literatuur

Haar, A. ter (2020). Leren verdragen. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 15(1), p. 58-62.

Haar, A. ter (2016). Large Group Experience. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 11(1), p. 38-41.

Volkan, V.D. (2004). *Blind trust: Large groups and their leaders in times of crisis and terror*. Charlottesville (Virginia): Pitchstone Publishing.
